

Ingrés d'Acadèmics corresponents

ÉS LEGÍTIMA L'OBJECCIÓ DE CONSCIÈNCIA DELS METGES EN LA SANITAT PENITENCIÀRIA?

Joan MONÉS i XIOL

Secretari de la Comissió Central de Deontologia Organización Médica Colegial

Ex Cap de la Unitat de Gastroenterologia.Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Barcelona

HISTÒRIA

El fet de que *l'objecció de consciència* sigui una adquisició recent a la legislació, fa pensar que és un concepte modern, però hi han exemples antics, fantàstics i heroics d'*objecció de consciència*. A la Grècia clàssica, Sòcrates va ser un precursor en posar per damunt de les lleis, les seves conviccions. També en l'època de l'imperi romà, els primers cristians van ser exemple de fidelitat a la consciència, tot i posar en risc la vida. A l'edat mitjana Thomas More desobeí al rei Enric VIII d'Anglaterra al negar-se a signar com a primer ministre, la separació matrimonial que se l'hi demanava per anar en contra de la seva consciència i que va conduir a que el Rei s'autonomenés cap de la nova església separada.

Històricament les societats organitzades, civils o religioses, han lluitat contra els objectors de consciència, perquè són incòmodes i posen en perill el funcionament del sistema. Sòcrates el van condemnar a morir bevent cicuta, alguns dels primers cristians van morir com a màrtirs i Thomas More va ser decapitat.

Amb els transcendents canvis sociopolítics de la Revolució francesa, costa creure que no és res important en els drets inherents a la persona, fins la Declaració Universal dels Drets Humans (1.948) amb el reconeixement del dret a la llibertat de consciència (article 18). Aquest influent document va ser l'estímul pel que els països incorporessin *l'objecció de consciència* a les lleis fonamentals. L'Estat espanyol va ser dels més tardans, iniciant el canvi amb els objectors al servei militar (reconeixement de *l'objecció de consciència* per la prestació social substitutòria), i uns anys després en la Llei de l'avortament i no hi han més exemples.

Definicions

La **consciència** en general és la capacitat d'adornar-nos d'alguna cosa. La **consciència moral** és la capacitat d'adornar-nos dels principis pels que es pot distingir el que és correcte del que és incorrecte; és una espècie de veu o tribunal interior, que jutja les condutes i les aprova o desaprova.

L'objecció de consciència consisteix en l'oposició, manifestada de forma clara, d'una persona a un imperatiu legal o a una autoritat, basada en els propis principis morals. Per tant, el dret a *l'objecció de consciència* es fonamenta en el respecte a la dignitat de la persona, que és inseparable del respecte a la consciència de cadascú i a la concepció de la vida que aquesta consciència manifesta.

L'objecció de consciència mèdica és la negativa del metge a realitzar, per motivacions ètiques i/o religioses, determinades actuacions ordenades o tolerades per l'autoritat. *L'objecció de consciència* és una acció de dignitat ètica, quan les raons del metge són serioses, sinceres, constants, reiterades i relacionades amb conviccions fonamentals i profundes de la seva consciència. Per tant, han de ser rebutjades com objecció, tant els desacords tècnics com raons de conveniència. L'exercici de *l'objecció de consciència* ha de ser una excepció individual i no un fet habitual a les normes. S'ha d'acceptar aquest dret de la minoria per tal d'afavorir la convivència i evitar mals individuals, però s'ha de tenir cura en no utilitzar-la en va.

FONAMENTS LEGALS

L'objecció de consciència és en l'ordenament jurídic, l'expressió del dret fonamental a la llibertat ideològica, que estableix l'article 16.2 de la Constitució Espanyola (CE). Aquesta llibertat ideològica inclou àmbits diversos, entre els quals hi ha la llibertat de consciència i re-

ligiosa. Tècnicament, s'ha de donar contingut pràctic a aquest dret fonamental, ja que perquè un dret sigui eficaç no n'hi ha prou que es reconegui, sinó que l'ordenament ha d'establir els camins perquè pugui ser exercit; per això, no és suficient declarar que un dret existeix, sinó que s'ha de garantir que és pot exercir.

La promulgació de la Llei Orgànica 2/2.010, de salut sexual i reproductiva i de la interrupció voluntària de la gestació, en el article 19.2, reconeix el dret a exercir l'*objecció de consciència* dels professionals sanitaris directament implicats en la realització de l'avortament. Aquesta és la primera iniciativa a la legislació espanyola per regular l'*objecció de consciència* dels professionals sanitaris.

En general, qui objecta en relació amb una actuació mèdica no ho fa per no acatar l'ordenament jurídic, com en la "*desobediència civil*", que és una insubmissió social i política a una determinada norma, cercant d'adhesions i dirigida a pressionar per tal que s'adopti una legislació contrària a la norma que s'impugna, sinó que l'objector sanitari es veu abocat a desobeir determinades lleis per ser discordants amb la seva consciència. L'*objecció de consciència* no suposa resistència enfront de l'Estat i, en exercir-la, l'objector no reclama un canvi normatiu sinó ser dispensat de la seva aplicació

En un Estat de Dret, els ciutadans han de complir la Llei i d'això es deriven deures jurídics que han de respectar en el desenvolupament de les seves activitats professionals. En un estat democràtic conviuen persones de diferents ideologies i creences i totes tenen dret a que les seves conviccions siguin respectades. Però alhora la CE proclama el principi d'igualtat, en el que tots els ciutadans tinguin dret a un tracte igualitari i, per tant a rebre les prestacions legalment establertes. És en aquest context en que és suscita l'*objecció de consciència* com un conflicte entre el compliment d'un *deure jurídic* i un *deure moral* en l'exercici de la llibertat ideològica i de creences de la persona obligada per aquest deure.

L'*objecció de consciència* derivada de la llibertat ideològica, és un dret individual inalienable però que no pot ser exercit per institucions públiques, hospitals, centres de salut, etc. Potser sí en institucions privades argumentant un ideari propi. El que planteja més conflicte és si aquest dret és acceptable en institucions de titularitat privada, però amb contractes de concert públic, de manera que puguin manifestar-se contràries a assumir determinades pràctiques, incloses en la cartera

de serveis, que van contra del seu ideari institucional. Si s'acceptés aquesta possibilitat, seria responsabilitat de l'Administració arbitrar l'exercici d'aquesta opció institucional, sense desatendre el dret dels ciutadans a un accés equitatiu a les prestacions.

Per exercir el dret a l'*objecció de consciència*, es requereixen uns requisits que contempla la Llei 2/2.010 en la que estableix que per exemple admetre l'*objecció de consciència* en la interrupció de la gestació (article 19.2), només inclou els professionals individuals directament implicats, comunicada prèviament i per escrit, i sense que es deixi de "*dispensar tractament i atenció mèdica abans i després*". L'*objecció de consciència* mèdica no pot impossibilitar la prestació a què la ciutadania té dret.

FONAMENTS ÈTICS I DE DEONTOLOGIA

L'*objecció de consciència* ha de ser coherent amb les conviccions profundes de la persona que l'exerceix. No pot canviar segons el lloc i les circumstàncies de l'exercici professional. És personal com ho és la consciència i s'exerceix a títol individual. El Comitè de Bioètica de Catalunya en un informe sobre aquest tema, s'identifica amb els requisits que garanteixen l'accés a la prestació, i hi fa les consideracions següents:

L'objecció de consciència és personal.

Els col·lectius, siguin institucions o no, no poden fer "*objecció de consciència*" ni obligar els seus professionals a l'*objecció* o a la no *objecció*.

De la mateixa manera, l'exercici de l'*objecció* dels farmacèutics no pot anar en detriment del servei que han de donar als ciutadans, ja que les oficines de farmàcia, en tant que "*establiments sanitaris privats d'interès públic subjectes a la planificació sanitària*", han de establir els mecanismes que escaigui a fi d'assegurar l'administració dels medicaments i productes sanitaris a què els usuaris tenen dret.

L'*objecció de consciència* en el cas de la salut, ha de ser específica i no pot ser genèrica, és a dir que sigui per a una intervenció concreta i previsible i ha de ser comunicable i comunicada per assegurar la continuïtat de l'assistència. Però s'ha de preservar la confidencialitat dels motius al·legats per l'objector que pertanyen a l'àmbit privat. A més, s'ha d'exercir amb responsabilitat, és a dir tenir cura en tot moment de la persona atesa, amb l'excepció de l'acte que és motiu de l'*objecció*.

El Codi de Deontologia de Catalunya any 2.005 reflecteix l'objecció de consciència, en:

Norma 6: *“Cap metge no podrà ésser ni discriminat ni rebutjat quan, per fidelitat a la seva consciència, es negui a emprar o empri una determinada terapèutica o mitjà diagnòstic. Caldrà, però, que el metge, en tots els casos, ho hagi advertit abans personalment al pacient o, quan es tracti d'un incapacitat o un menor, a la persona directament responsable d'aquest”.*

Norma 62: *“El metge té el dret a negar-se a aconsellar alguns dels mètodes de regulació de la reproducció i assistència a aquesta, a practicar l'esterilització o a interrompre un embaràs, però mai no podrà ni que sigui al·legant raons de consciència defugir l'objectiva i completa informació sobre la possibilitat de fer-ho, respectant la llibertat de les persones de cercar el consell d'altres metges...”.*

El Código de Deontología Médica de 2.011 (CDM), de l'Organización Médica Colegial (OMC) dedica a l'objecció de consciència el capítol VI (articles 32.2 i 32.3) i reproducció humana el capítol XII (article 55.2).

Artículo 32.2. *“El reconocimiento de la objeción de conciencia del médico es un presupuesto imprescindible para garantizar la libertad e independencia de su ejercicio profesional. No es admisible una objeción de conciencia colectiva o institucional”.*

Artículo 34.3 del CDM. *“Aunque se abstenga de practicar el acto objetado, el médico objetor está obligado, en caso de urgencia, a atender a esa persona, aunque dicha atención estuviera relacionada con la acción objetada”.*

Artículo 55.2. *“El médico, que legítimamente opte por la objeción de conciencia, a la que tiene derecho, no queda eximido de informar a la mujer sobre los derechos que el Estado le otorga en esta materia ni de resolver, por sí mismo o mediante la ayuda de otro médico, los problemas médicos que el aborto... pudiesen plantear”.*

Els professionals, i d'una manera especial en l'àmbit de la salut, invoquen a vegades l'objecció de consciència, per alguns supòsits que no corresponen a una veritable objecció. L'objecció per motius professionals, laborals, de gestió i d'organització no té un fonament religiós o ideològic i no s'hauria d'invocar a la consciència per oposar-s'hi.

Es pot analitzar algun exemple de l'ús inadequat de l'objecció de consciència (pseudoobjecció). El metge

que de forma prudent i raonada, rebutja fer una intervenció perquè considera que les limitacions imposades pel pacient, (rebuig de la transfusió de sang), representen un risc inassumible. El balanç entre riscos i beneficis és part del procés de presa de decisió del metge i el rebuig de la transfusió és un element més a considerar en l'estimació del risc. Es pot al·legar a la prudència professional, a la no maleficència, però no a l'objecció de consciència.

PECULIARITATS DE L'OBJECCIÓ DE CONSCIÈNCIA EN L'ÀMBIT PENITENCIARI

El Tribunal Constitucional (TC) declara que *“l'objecció de consciència forma part del contingut del dret fonamental a la llibertat ideològica i religiosa reconeguda en el article. 16.1 de la CE”.* Per tant, l'objecció de consciència no pot ser tractada com delictes, sinó com un conflicte entre el dret del ciutadà i el deure jurídic que es refusa i que cal resoldre'l en seu jurídica amb una ponderació de béns i valors. Res més ni res menys. *“L'objecció és, un dret fonamental però no absolut ni incondicional sinó limitat i amb possibilitats de no ser observat després d'un judici de ponderació entre valors en conflicte”.* Poc s'ha reflexionat sobre les peculiaritats de l'objecció de consciència en presons.

1. **Cóm s'ha contemplar l'objecció de consciència en els interns d'institucions penitenciàries amb limitacions en l'exercici dels drets sobre l'autonomia personal i moral, en que es basa la possibilitat d'objectar?**

La sentència del TC de 27/VI/1.990, (vaga de fam de presos del GRAPO), va dictaminar una discutible doctrina, en base a que hi ha *“una relació d'especial subjecció”* entre l'intern i l'administració que és garant de la seva vida, integritat i salut. L'article 3.4 de la Llei Orgànica General Penitenciària (LOGP), indica que l'autonomia de l'intern, té límit de *“l'ordre públic”* i no pot sotmetre a l'administració penitenciària a un xantatge, pel que el TC accepta la imposició d'un tractament mèdic contra la voluntat del reclus, el que és inadmissible en un ciutadà lliure. El reglament penitenciari, en l'article 210.1, indica que el tractament mèdic es farà amb el consentiment informat de l'intern, amb l'excepció de perill imminent per la vida, en que s'imposarà el tractament necessari, fins i tot en contra de la voluntat del pacient reclus.

Malgrat la sentència del TC, hi ha postures d'institucions i de juristes que accepten l'autonomia de l'intern en relació a la salut, com la Declaració de Tokio (1.975) sobre normes pels metges amb relació als maltracta-

ments a persones empresonades. El punt 5 diu: *“En el cas d’un presoner que rebutgi aliments i a qui els metges considerin capaç de comprendre racionalment les conseqüències del rebuig voluntari de l’alimentació, no haurà de ser alimentat artificialment. La decisió sobre la capacitat racional del presoner ha de ser confirmada al menys per un altre metge sense relació amb el cas. El metge haurà d’explicar al presoner les conseqüències del seu rebuig a alimentar-se”*.

En aquesta línia es manifesta la Llei 41/2.002 d’Autonomia del Pacient, article 8.1, que estableix sense excepcions l’obligatorietat del consentiment lliure i voluntari per a qualsevol actuació mèdica. Per tant, els presos són titulars de tots els drets contemplats en la Llei incloent el dret a no permetre actuacions mèdiques que els afectin, sempre que l’intern sigui competent, fet que ha d’acreditar-se amb cura i no sempre és fàcil en l’àmbit penitenciari.

La flagrant contradicció entre la consciència i la jurisprudència fa que el metge es trobi en un problema moral, quan davant d’un requeriment de l’autoritat penitenciària que l’obliga a actuar coactivament imposant al reclus, el tractament mèdic indicat per mantenir la seva vida, però contra la seva voluntat.

2. En una institució penitenciària els metges poden exercir el dret a l’objecció de consciència davant exigències de la Llei o del reglament penitenciari? Pot el metge negar-se a complir una ordre de la Justícia (l’alimentació forçosa en vaga de fam) al·legant el dret a l’objecció de consciència?

En la relació metge - pacient, la legislació espanyola (Ley General de Sanidad 1.986, Reglamento Penitenciario 1.996 y Ley de Autonomía de los Pacientes 2.002) estableixen sense excepcions l’obligatorietat del consentiment informat dels pacients, es a dir, l’empresonament no és motiu de canvi per actuacions mèdiques en els reclusos. Des d’una perspectiva ètica, deontològica i legal, s’han de respectar les decisions en quan a la salut de tota persona competent, per tant no es pot anar en contra de la voluntat expressada pel pacient - intern. És a dir, tota persona té dret a prendre decisions que fins i tot puguin ser irracionals, tot i que raonades, per més que la majoria no comparteixi el raonament.

Els Codis de Deontologia salvaguarden l’autonomia de decisió del reclus, el que justifica sobradament la invocació del dret a l’objecció per part del personal sanitari penitenciari a negar-se la imposició per la força d’un tractament, no volgut per l’intern, però alhora,

estableixen l’obligació del metge a no abandonar el pacient i mantenir-lo permanentment informat sobre les importants conseqüències de la falta d’alimentació. En la situació extrema de negar-se un intern a alimentar-se, es obvi que passat un cert temps d’inanició arribarà un moment crític per la vida del pacient en vaga de fam. Legalment ha de ser el metge qui decideixi que el pacient està en *“... grave y cierto peligro de muerte o de entrar en una situación irreversible”* i procedir amb l’ordre judicial d’alimentar al vaguista contra la seva voluntat. És en aquest punt on apareix el problema del metge que està *“obligat”* a una doble fidelitat: a) al seu pacient i b) a la institució en la que treballa.

3. Conserven íntegres els seus drets els interns d’institucions penitenciàries per decidir en virtut de l’exercici de la llibertat ideològica i de consciència i els professionals sanitaris en l’exercici de les seves tasques assistencials?

El metge de presons té obligacions ineludibles vers el seu pacient (codis de Deontologia i Lleis), però alhora té una dependència com a funcionari de l’administració penitenciària (contracte de serveis), i que té al seu càrrec la salut dels interns i per tant l’Estat és el garant de mantenir-la. Per això, a vegades es redacten ordres judicials (la més coneguda i mediàtica és l’alimentació forçada en la vaga de fam, però no és l’única) que obliguen al metge a realitzar una acció terapèutica contra la voluntat de l’intern i contra el Codi de Deontologia i la seva consciència. Com a conseqüència tant el pres com el metge de presons, tenen limitacions en els seus drets. A més, l’experiència dels metges de presons indica que l’Administració Penitenciària demana amb certa freqüència als seus empleats mèdics actuacions i informes que tenen poc a veure amb l’assistència sanitària i que els situa en veritables dilemes morals, demanant coactivament informes de salut dels interns i que fa que el secret mèdic en el si de les presons, sigui en la pràctica una entelèquia.

Com a **conclusions resumides** finals es pot indicar que:

En l’àmbit penitenciari, tant els interns com els sanitaris tenen el dret a la llibertat ideològica que sustenta el dret fonamental de *l’objecció de consciència*.

Ara bé, aquest dret està limitat pel denominat *“orden público”*, que quan està avalat per un jutge, el col·lectiu mèdic no té desgraciadament més remei que acatar.